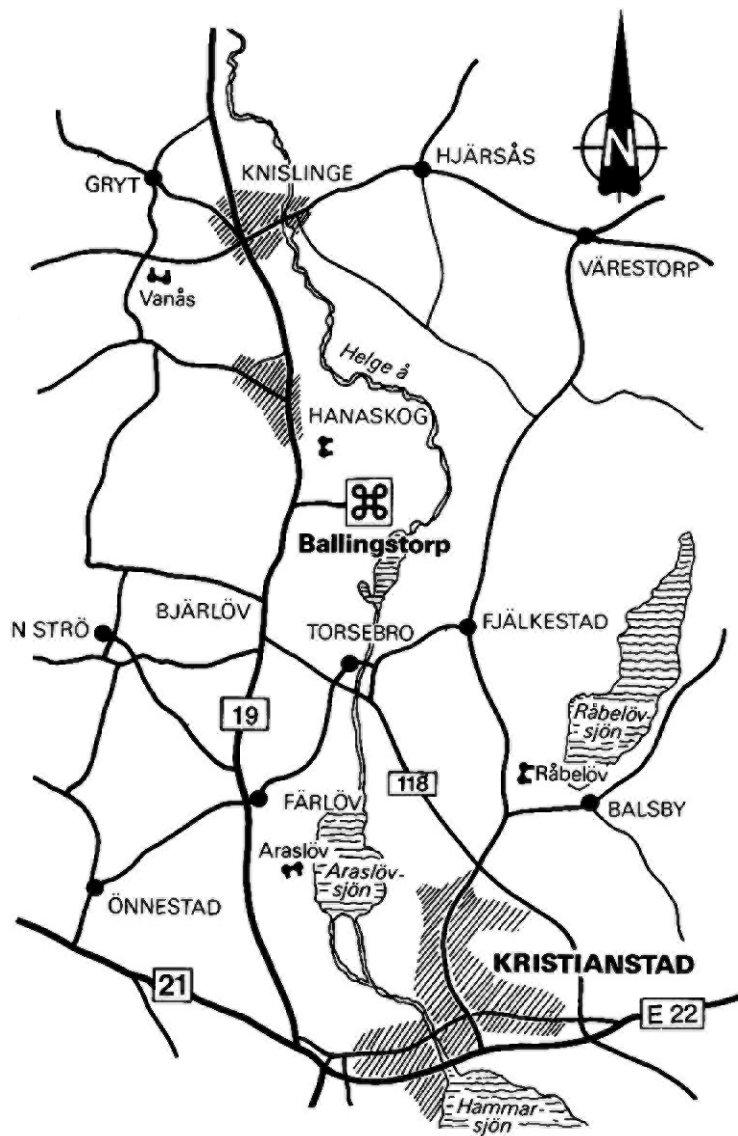
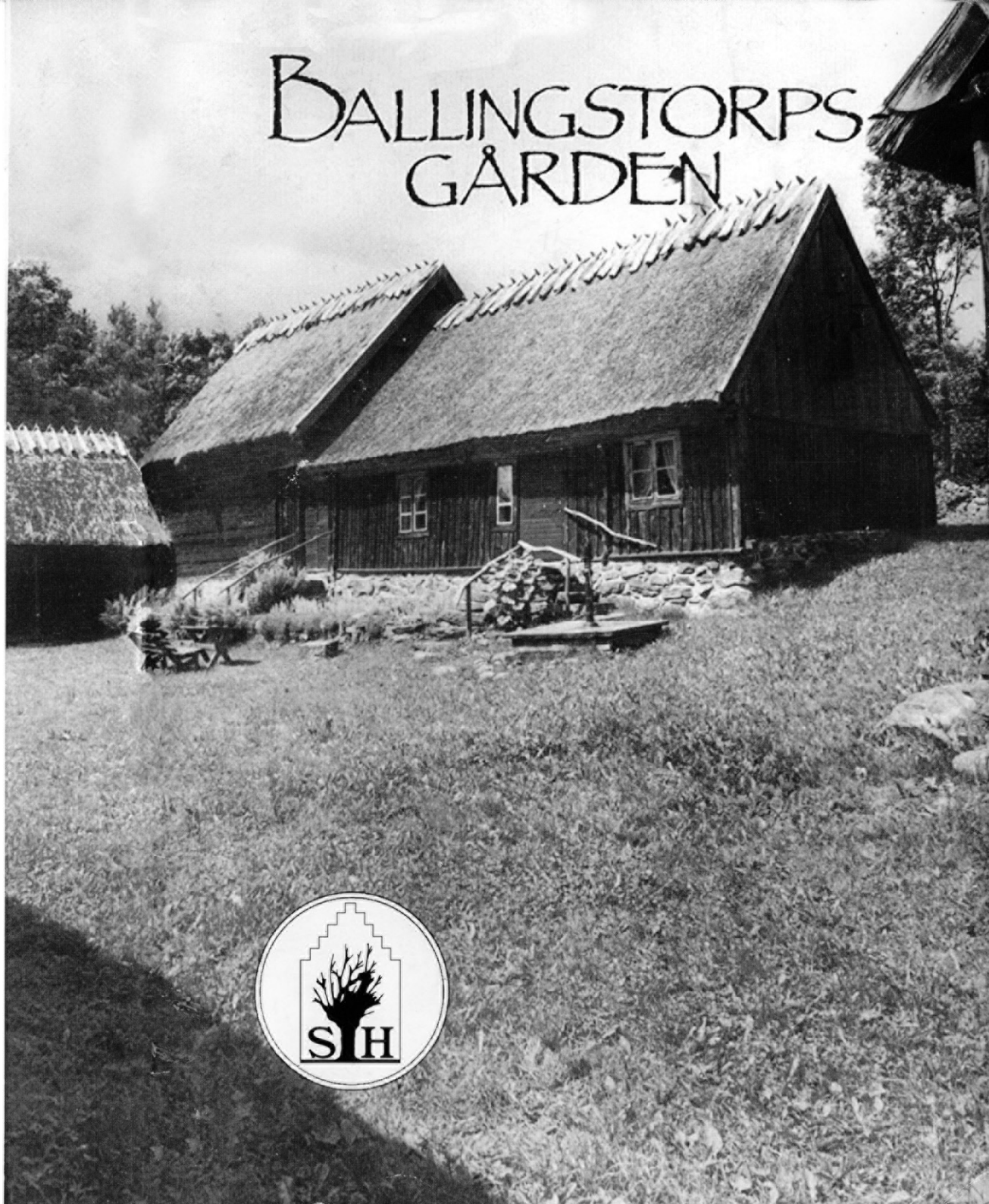

Utgiven av
SKÅNES HEMBYGDSFÖRBUND

Omslagsbilden. Foto: Erik Karlsson 1984

BALLINGSTORPS GÅRDEN

Broschyren skannad och bearbetad av Sofie Bogaeus, Skånes hembygdsförbund, januari 2010.

BALLINGSTORPS- GÅRDEN

Text: Magnus Lindhagen, 1:e antikvarie
Länsmuseet i Kristianstad

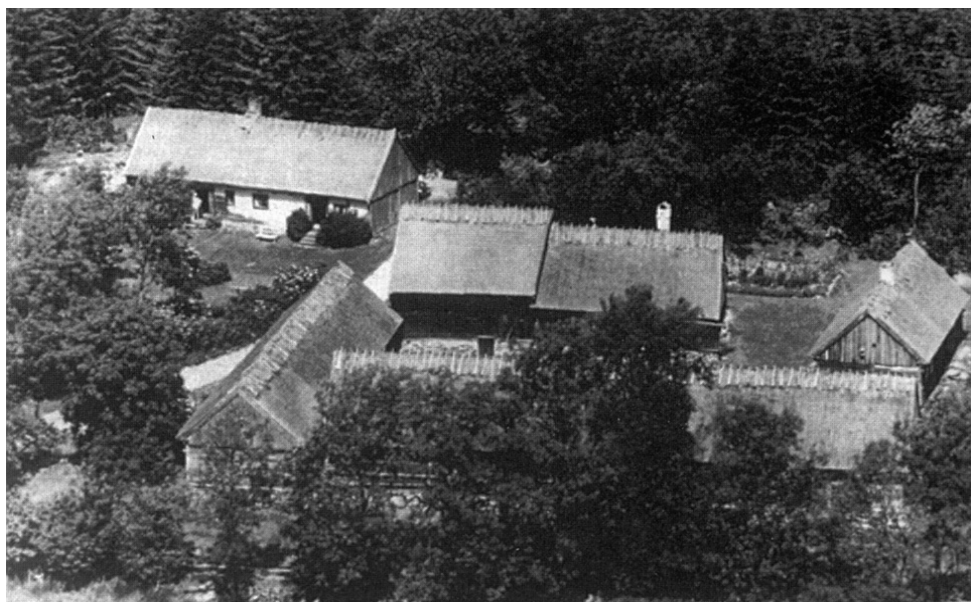
Ballingstorp

Ballingstorp ligger i gränsområdet mellan skogsbygd och slätt, helt nära den lilla Gummastorpssjön och Helge å. Från riksväg 19, strax söder om Hanaskog, leder en smal skogsväg fram till den ålderdomliga och välbevarade Ballingstorpsgården. Av de tre gårdarna, som en gång fanns i byn, är denna numera den enda som finns kvar förutom bostadshuset till en av de övriga.

Markerna kring Ballingstorp har varit utnyttjade sedan förhistorisk tid. Bland fynden på ägorna märks en halv skafthålsyxa (numera i Göinge hembygdsförenings samlingar i Broby). Man har också hittat en slipad yxa av grå flinta. Den är troligtvis från

yngre stenålder och påträffades på en höjd söder om den s.k Linnekullen, som ligger öster om gården. I åkern söder därom har åtskilliga flintavslag påträffats. De härrör från tillhuggning av flintredskap. Fynden visar att vi här har att göra med en stenåldersboplats.

Ortnamn som slutar på -torp vittnar om bebyggelse redan under tidig medeltid. Ordet "torp" betyder här nybygge. Förleden i Ballingstorp är antingen en genitivform av mansnamnet "Balling" (sidoförmen "Ballung" är känd från runorna på Villiestenen och ortnamnet Ballingslöv) eller en invånarbenämning, bildad av ordet "ball", som ingår i namn på små runda sjöar och höjd.

Ballingstorp. Flygfoto från 1960-talets slut.

Ägare och arrendatorer

Namnet Ballingstorp nämns första gången i brev från 1532 i samband med affärstransaktioner mellan frälsemannen Peder Stygge samt klostren i Bäckaskog och Tommarp.

Ballingstorp kom sannolikt att tillhöra de närbelägna godslen Färlövsholm och Araslöv i samband med reformationen 1536. Dåvarande ägaren Anna Trolle fick de båda egendomarerna i arv efter fadern Arvid Trolle till Bergkvara. Denne hade sin tur kommit över Araslöv genom giftermål med Beate Thott, som ärvt godset efter maken Truid Pedersen Lille. Färlövsholm erhöll han i samband med sitt andra äktenskap med Birgitta Bielke. Med henne hade han dottern Anna, gift med Axel Eriksson Urup.

I 1584 års mantalsregister över Helsingborgs län möter oss den förste till namnet kände brukaren i Ballingstorp, "lejebonden" (arrendatorn) Trued Jennssönn. Ballingstorp utgjorde vid denna tid en enda gård. På Ballingstorp fanns då också en "gårdman" Mogenns Thröelssönn. Han har sannolikt tidigare brukat gården innan han av åldersskäl drog sig tillbaka.

Under 1600-talet fick Ballingstorpav allt att döma två arrendatorer. Den förste kände brukaren av Ballingstorpsgården är åbon (bonden) Bengdt Gummesson (1613—80). Han omtalas i det s.k jordrevningsprotokollet från 1671, när svenskarna lät skattnägga

sin nya provins. Grannen hette Peer Woldernarsson. De brukade vardera en "halv" gård och fick i samband med jordrevningen finna sig i en höjning av skatten i jämförelse med förhållandena under dansk tid. Åkern omtalas bestå av sand- och mulljord med sten, dessutom fanns madäng (kärräng). Utsädet beräknades uppgå till 13 tunnor råg och korn. Ängen gav 150 stackar hö, varav det gick fyra per lass. Humle finns det än idag på Ballingstorp, men 1671 redovisas inte mindre än 500 stänger.

Av fisket i Gummastorpssjön hade de båda bönderna inte särskilt mycket utbyte eftersom Ebbe Ulfeldt på Färlövsholm själv hade förbehållit sig rätten till fiske. Ekskog till fem ollonsvin fanns det i vången, bokslogen var däremot oansenlig och räckte inte till några ollonsvin. Vid skattnägningen redovisades också surskog (skog som växer på sankmark) till täppe (stängsel) och bränne (vedbrand) samt beteshagar till två kor. Betet beskrivs som gott och brukades oskiftat med Hanaskog.

Förutom arrendet måste naturligtvis bönderna betala skatt: kronotionde, kyrktionde och prästtionde. Därtill kom ersättning till klockaren, härads-skrivaren och en särskild broppenning. I samband med att Skåne blev svenskt fick landskapet ordnat gästgiveri och skjutshåll. Till den nya gästgivaregården i Broby skulle Ballingstorps bönder 1666 leverera ett lass

timmer och till Långebro vid Kristianstad året efter två lass.

I slutet av 1600-talet övertog Pär Bengtsson (1658—1723) arrendet efter sin far. Skatten till Ebbe Ulfeldt erlades in natura. Sammanlagt betalade de båda bönderna bl.a 6 lispund smör (ca 50 kg), 2 tunnor havre och 2 sidor fläsk.

Sonen Truit Pärsson (1698—1754) brukade sedan gården tillsammans med hustrun Gunnela Trulsdotter (1705—70). Äktenskapet var barn- löst. Efter Truits död 1754 blev troligen Per Larsson (1731—62) ny arrendator. Han gifte sig 1755 med Kierstina Swensdotter (1730—1807), som för övrigt var halvsysterdotter till Gunnela Trulsdotter. Paret hade två barn, Truedt och Swen.

I bouppteckningen efter "utsockne frälse Åboen i lifstiden Åhrlige och beskiedelige Per Larsson i Balingstorp" år 1762 får man många värdefulla uppgifter, som ger en uppfattning om levnadsförhållandena på gården. Boets dyrbaraste inventarium var en brännvinspanna av koppar, som värderades till 120 daler, vilket var dubbelt så mycket som en bra häst kostade. Vidare fanns bland mycket annat en kopparkittel, en malmgryta och diverse redskap som liar och skärar, årder, vagnar och slädar. Av möbler märks endast ett furuskåp. Inte mindre än 7 hästar värderas till 261 daler. 12 nötkreatur betingar ett pris av 298 daler. Bouppteckningen

redovisar därtill 14 får, 9 getter och 14 grisar. Boskapsskötseln förefaller av mängden djur att döma ha varit av stor omfattning och av avgörande betydelse för bönderna på Balingstorp.

När Truit Pärsson dog 1754 var änkan Gunnela Trulsdotter sannolikt tvungen att ta undantag. Det innebar att hon fick rätt till fri bostad och vedbrand samt en viss mängd mjölk, fläsk, säd etc. Bouppteckningen efter hennes död 1770 upptar en sammanlagd behållning om 471 daler. Drygt hälften av boets värde låg i silver, varav en 120 lod (ca 1,6 kg) tung brudkrona betingade det högsta, nämligen 180 daler. Som jämförelse kan nämnas att den berömda brudkronan från Skepparslöv tillverkad 1597 endast väger 88 lod eller 1170 gram.

Anmärkningsvärt är att det inte nämns några "järnkakelugnar" (sättugnar) år 1762 i bouppteckningen efter Per Larsson men väl två stycken à 20 daler åtta år senare efter Gunnela. Bland möblerna märks tre ekkistor och ett furuskåp. En drätteduk à 10 daler, en grön klädeskjortel med svart överliv och silvermaljor à 8 daler samt en brun med rött överliv och silvermaljor à 10 daler ger intryck av att änkan hade det ganska gott ställt. Att Gunnela Trulsdotter tog undantag framgår av att bouppteckningen endast redovisar en ko.

Kommissionslantmätaren Johan Lorents Gillberg uppger i sin "Historisk, Oeconomisk och Geographisk Beskrifning öfver Chistianstads län"

Byn år 1818 enligt Skånska regonoseringskartan.

år 1767 att det i Ballingstorp fanns 1 ¼ mantal (skatteteknisk term) utsockne frälse under Araslöv. Åker och äng var av god beskaffenhet. Bok- och surskog fanns till husbehov. Vidare redovisas fiske till Ballingstorp.

Efter Per Larssons död gifte änkan Ki-erstina Swensdotter om sig med Nils Nilsson (1730—1799). Då inga barn föddes i detta äktenskap övergick åbo- rätten (brukningsrätten) till Truls Pehrsson (1760—1820).

Vissa uppgifter om näringslivets ka- raktär ger en sammanställning av Truls Pehrssons utgifter i samband med tionde och andra kyrkliga skatter åren 1790—1820. Bland posterna märks råg, korn, lamm, gäss, lin, hampa, ägg och ved.

Av beskrivningen till den av majoren Ulric Thersner år 1818 upprättade Skånska rekognoseringskartan får man veta att det i Ballingstorp fanns tre går- dar om sammanlagt 1 ¼ man- tal. De hade timrade hus. Det årliga utsädet uppgick till 20 tunnor, all åker besåddes. Rågen gav fyra gånger utsädet i avkast- ning, kornet sex—sju gånger och hav- ren fem gånger. Hö- skörden var 45 lass om 40 lispund (340 kg) per lass. Antalet hastar var 6, nötkreaturen 21 och fåren 20. Ekbeståndet ansågs obetydligt. Vida- re redovisas bokplantering och surskog, torvmossar samt fiske i Helge å som tillgångar för frälsebönderna.

Ola Trulsson (1804—63) tog över ar- rendet efter fadern Truls Pehrsson. I

”Uppbördsbok wid Areslöfs Säteri från den 22 mars 1833 till den 22 mars 1834” redovisas de tjänster och pro- dukter, som Ola hade att erlægga i ar- rende. Detta utgjordes av 1 tunna 24 kappor råg och lika mycket korn, 4 äckor (körslor) om 5 à 6 mil och lika många om 6 à 8 mil. Vidare 6 dagskörs- lor, 2 famnar (ca 3,6 m) gärdesgård, 2 famnar ved, bränntorv samt inte min- dre än 52 mansdagsverken. Utöver detta skulle han bl.a erlægga en s.k fog- deskäppa om 6 kappor korn.

Åborätten gick så småningom över till nästa generation med sonen Truls Olsson (1834—1920), som av okänd anledning flyttade till Qviinge med sin familj år 1882.

Ett arrendekontrakt från 1860 berättar åtskilligt om levnadsvillkoren för arren- debönderna på Ballingstorp. Utöver en viss summa pengar och ett visst antal tunnor säd årligen hade åboarna en lång rad skyldigheter gentemot ägaren. De skulle således bygga och underhålla stängsel, bl. a lägga stengärdesgård, Innan arrendetiden gick ut måste de ha planterat minst tjugo fruktträd. Om ängsmarken blev bättre i och med att vattenståndet sjönk i Helge å fick ägaren höja arrendet efter eget gottfin- nande.

Han förbehöll sig också rätten att ta ca 2 tunnland av utmarken till varje hem- man till plantering. Kring dessa lyckor var åboarna skyldiga att lägga fullgoda stengärdesgårdar.

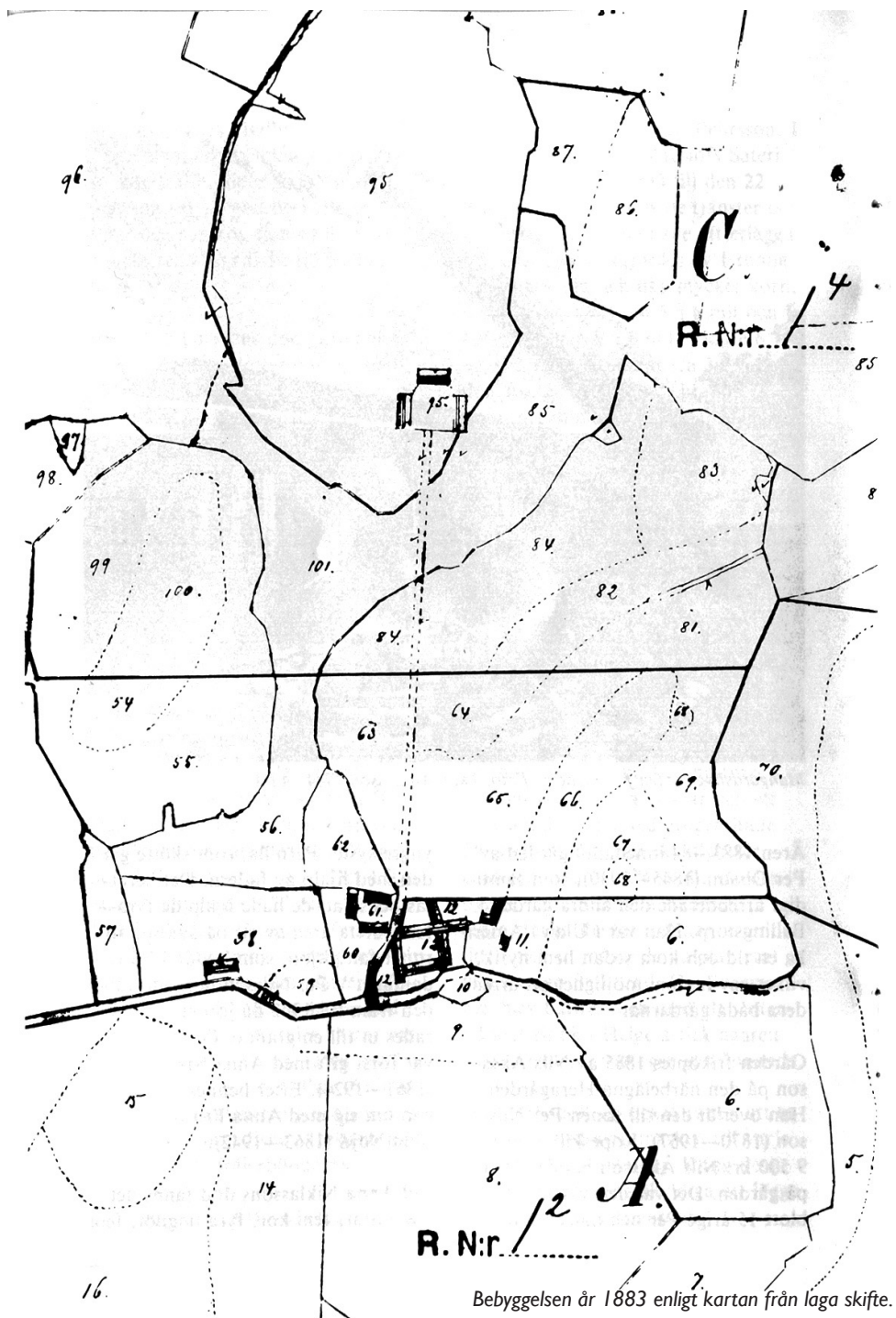
Mangårdsbyggnaden från sydost. Foto: Iwar Andersson 1944. ATA

Åren 1883—84 innehades gården av Per Olsson (1845—1930), som samtidigt arrenderade den andra gården i Ballingstorp. Han var i Utah i Amerika en tid och kom sedan hem nyrik, vilket gav honom möjlighet att arrendera båda gårdarna.

Gården friköptes 1885 av Nils Åkes- son på den närbelägna Heragården. Han överlät den till sonen Per Nils- son (1870—1957). Köpeskillingen var 9 500 kr. Nils Åkesson bodde aldrig på gården. Det var den vid köpet blott 15-årige Per och hans två år

yngre syster Pernilla, som skötte går- den med hjälp av fadern. Det berättas också att de hade hjälp de fyra - fem första åren av ett på auktion inropat fattighjon, som bodde i ”undantaget”. Per Nilsson brukade gården fram till 1942 då jorden arrenderades ut till en granne. Per Nilsson var först gift med Anna Niklasson (1861—1924). Efter hennes död gifte han om sig med Anna Frostensson, född Nöjd (1863—1942).

Vid Anna Niklassons död fanns det två hästar, fem kor, fyra ungnöt, fem

Mangårdsbyggnaden från nordost. Foto: Carl-Filip Mannerstråle 1964. ATA.

svin, ett får och tjugo höns på gården. Under Per Nilssons tid odlades bl a råg, korn, havre, potatis och foderbetor.

Per Nilsson var den siste, som brukade gården. Han skänkte den till Skånes Hembygdsförbund år 1956 men förbehöll sig rätten att få bo kvar på livstid.

Utmarksdelning och skifte

År 1741 upprättade lantmätaren Gabriel Norström en geometrisk karta över utmarken till Hanaskogs by samt hemmanen Röåkra och Ballingstorp. Utmarken till Hanaskogs by skiftades genom laga delning år 1753. En delning av utmarken till Röåkra och Ballingstorp ägde däremot rum

först 1788. I beskrivningen från 1753 redovisas bl a de råstenar, som sattes upp. I en rak linje mellan "femstenarören" Schantsrör i söder och Fröknerör i norr restes fem stenar eller mellanmärken på ungefär lika stort avstånd från varandra. En av dessa, troligen den s.k Wardtesten, finns kvar i skogen väster om Ballingstorp. Det intressanta med den är den vackra och omsorgsfullt utförda ristningen i ett stort, jordfast stenblock. Ristningar av det här slaget är mycket ovanliga.

Laga skifte av Ballingstorp genomfördes 1888 och innebar endast en konfirmering av befintliga förhållanden.

Ballingstorp nr 1 om $\frac{3}{4}$ mantal ägdes vid denna tid av Nils Åkesson. Till gården hörde en areal om 59 tunnland och 24,5 kappland, vilket motsvarar ca 29,5 hektar. Härav redovisas 12,25 hektar som åker och tomt samt 17,2 hektar som äng. Någon skog finns inte upptagen i delningsbeskrivningen.

Av stort intresse är skifteskartan, som upprättades redan 1883 av lantmätaren Thure Röing, Originalkartan är "stucken". Varje enskild mätpunkt har sålunda resulterat i ett litet

hål efter mätstålen i kartan. Det betyder i sin tur, att de på kartan redovisade byggnadskropparna bör stämma tämligen väl överens med verkligheten. Varje hörn är inmätt. Kartan visar betydligt fler huskroppar än vad som finns idag och är därför av stort värde om man vill klarlägga det äldre byggnadsbeståndet på gården.

Gårdsform och byggnader

Den nuvarande sjön bildades i samband med uppdamningen för kraftverket i Torsebro 1909. Tidigare fanns där bara en mindre, men mycket djup sjö. Gården omges av åker och äng. Mörk och dyster granskog, som planterades på 1940-talet, är numera avverkad.

De fyra stråttäckta längorna är grupperade kring en rektangulär gårdsplan, som man når via ett större och ert mindre portlider, Boningslängan består av en ryggåsstuga med ett i väster anslutet högre härbergshus, som båda är knuttimrade. Ryggåsstugan är dock senare inklädd med stående locklistpanel.

Ekonomibyggnaderna består av ladugård i väster, loge i söder och "bryggshus" i öster. De är uppförda i knuttimring och framför allt skiftesverk och delvis klädda med stående locklistpanel. I norr och öster finns rester efter en äldre trädgård, som bl. a. rymmer en kryddgård.

Gården var vid tiden för laga skifte år 1883 helt kringbyggd.

Bostadshuset

Boningslängan är ett s.k. sydgötiskt hus eller en högloftsstuga. Det sydgötiska huset består av en låg ryggåsstuga, flankerad av en högre loftbod eller ett härbergshus, ofta ett vid vardera gaveln. På Ballingsrörp finns det bara ett härbergshus kvar. Det ligger väster om ryggåsstugan och har en utkragad övervåning. Den tidigare omtalade skifteskartan visar att boningslängan sannolikt haft ett härbergshus även i öster. Av detta återstår numera endast ett mindre parti — pigkammaren och spiskammaren under samma takfall som ryggåsstugan och följaktligen också samtida.

Detta härbergshus revs någon gång mellan 1883 och 1909. Ett foto

Mangårdsbyggnaden var ännu kring sekelskiftet reveterad.
Foto: Gustaf Clemensson 1909.

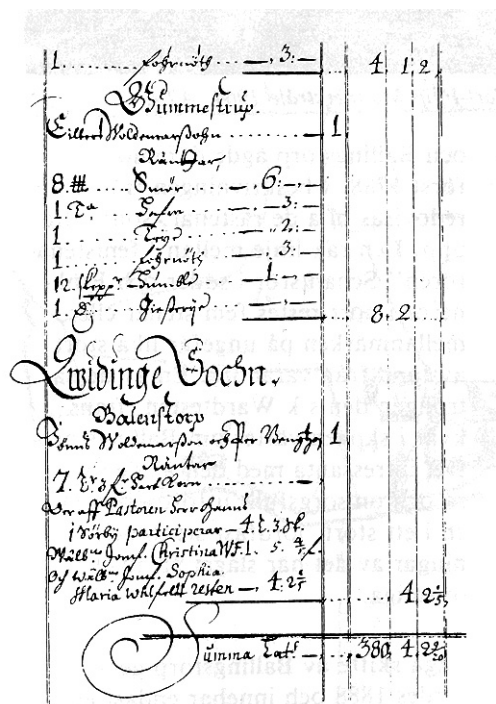

från 1909 visar att bostadsdelen då var reveterad (putsad) och avfärgad i vitt. Ryggåsstugan har i äldre tid haft ett flackare tak, sannolikt täckt med torv. Taklutningen framgår bl. a. av droppstenarnas läge på skorstenen och av kraftiga markeringar i den norra delen av härbergshusets östra gavel. På vinden kan man se att det västra härbergshuset och ryggåsstugan inte är sammanbyggda utan uppförda vid olika tillfällen.

Det finns många likheter mellan högloftsstugan i Ballingstorp och Sporrakullagården i Glimåkra socken, Grimsmatorpet i Broby hembygdspark och Blekingestugan på Skansen. De anses alla uppförda under tidigt 1700-tal. Hagstadsstugan på Frostavallen, som också i stort överensstämmer med Ballingstorp, har daterats till början av 1720-talet. Det s.k. prisma-

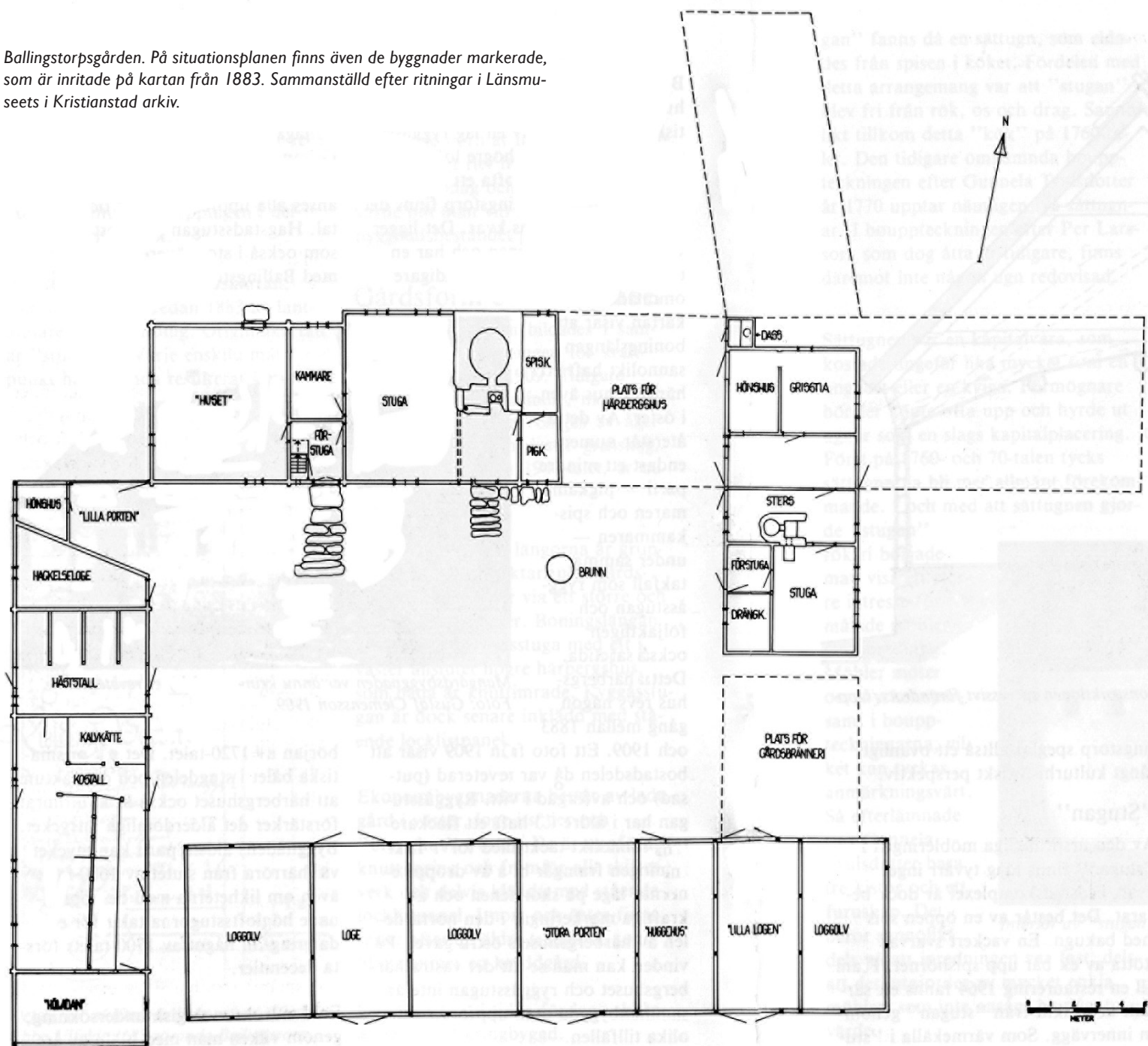
tiska bålet i stugdelen och det faktum att härbergshuset också är knuttimrat förstärker det ålderdomliga intrycket. Byggnadens äldsta parti kan mycket väl härröra från slutet av 1600-talet även om likheterna med de uppräknade högloftsstugorna talar för en datering till något av 1700-talets första decennier.

En dendrokronologisk undersökning, genom vilken man med hjälp av års-

Detalj ur skifteshandling efter riksrådet Ebbe Ulfeldt 1683 rörande Ballingstorp.

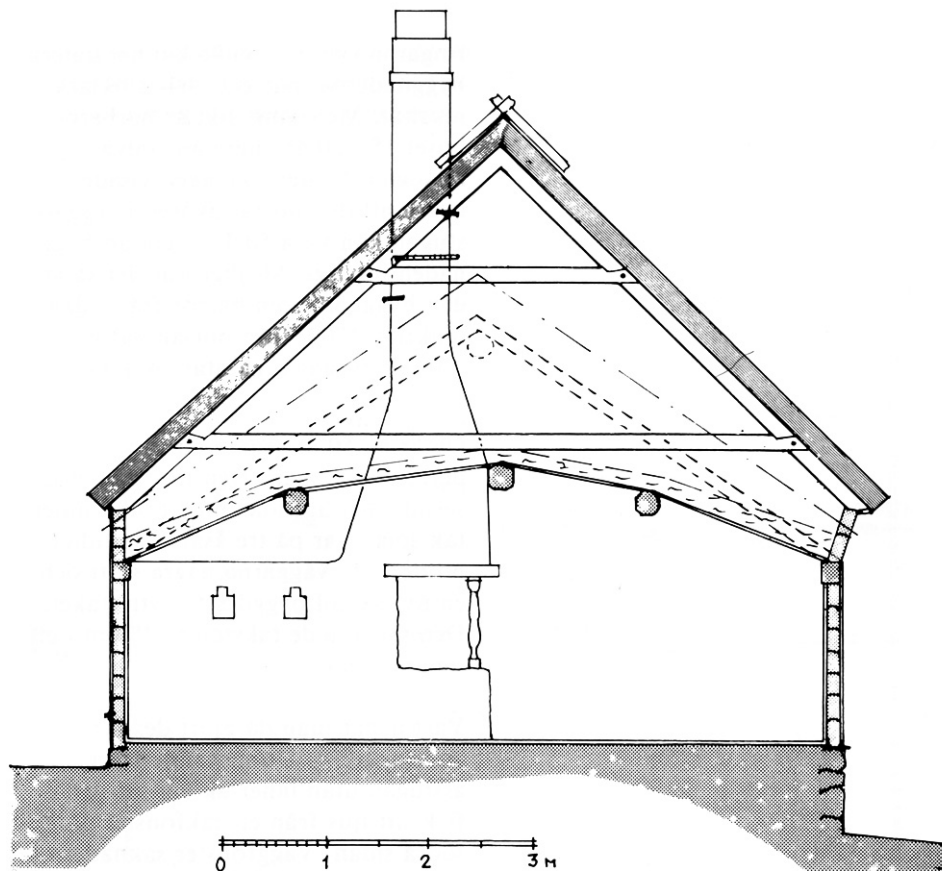
Ballingstorpsgården. På situationsplanen finns även de byggnader markerade, som är inritade på kartan från 1883. Sammanställd efter ritningar i Länsmu-seets i Kristianstad arkiv.

ringarna i timret skulle kunnat datera byggnaderna, har gett delvis oklara resultat. Men sannolikt är härbergshuset 15—20 år yngre än själva ryggåsstugan. Undersökningen visade också att den norra takåsen i ryggåsstugan kan vara 50 år yngre än byggnaden i övrigt. Möjligen är det så att den byggnad, som härrör från tiden omkring 1700, från början var en "äkta" ryggåsstuga utan innertak.

Omkring 50 år senare har man moderniserat stugan. Den fick då det utseende den har idag med brutet innertak som vilar på tre åsar. Samtidigt höjdes ytterväggarna några skift och en ny takstol byggdes för yttertak. Den nuvarande takstolen tillkom i ett senare skede.

Varför har man då gjort dessa förändringar? — Utmärkande för ryggåsstugan utan innertak var att den fick sitt ljus från ett takfönster på södra sidan. Väggfönster saknades ursprungligen. Takfönstren övergavs så småningom eftersom det var svårt med tätningen och de på sikt förstörde intilliggande tak- och väggkonstruktioner. När man uppförde bostadshus med såväl ytter- som innertak hade det gamla systemet med takfönster spelat ut sin roll. Behovet av ljus löste man istället genom mindre väggfönster. Ett litet ålderdomligt fönster, som idag sitter i härbergshusets södra vägg, kan möjligen ha varit det första väggfönstret i stugan. Så småningom har detta ersatts med allt större fönster.

Sektion av "stugan". Ritningen visar hur takkonstruktionen successivt förändrats. Uppmätning och ritning av Christer Råsbäck 1985.

Det sydgötiska huset har som byggnadstyp en mycket lång tradition i Skåne. Att döma av jordfynd från Lund går det tillbaka till 1200-talet med spår av en under äldre medeltid vanlig gårdstyp med rötter i den nordvästtyska borgarkitekturen. Vid medeltidens slut trängdes det sydgötiska huset undan av den fyrflänsade s.k. skånska gården och förekom där efter främst i gränsområdena mellan Skåne-Småland-Halland och Blekinge. Gårdsanläggningen på Ballingstorp speglar alltså ett ovanligt långt kultur-

14

historiskt perspektiv.

"Stugan"

Av den ursprungliga möbleringen i "stugan" finns idag tyvärr inget kvar. Eldstadskomplexet är dock bevarat. Det består av en öppen spis med bakugn. En vackert svarvad stötta av ek bär upp spishörnet. Fram till en restaurering 1964 fanns ett särskilt kök, skilt från "stugan" genom en innervägg. Som värmekälla i "stugan" fanns då en sättugn, som eldades från spisen i köket. Fördelen med detta arrangemang var att "stugan" blev

fri från rök, os och drag. Sannolikt tillkom detta "kök" på 1760-talet. Den tidigare omnämnda bouppteckningen efter Gunnela Trulsdotter år 1770 upptar nämligen två sättugnar. I bouppteckningen efter Per Larsson, som dog åtta år tidigare, finns däremot inte någon ugn redovisad.

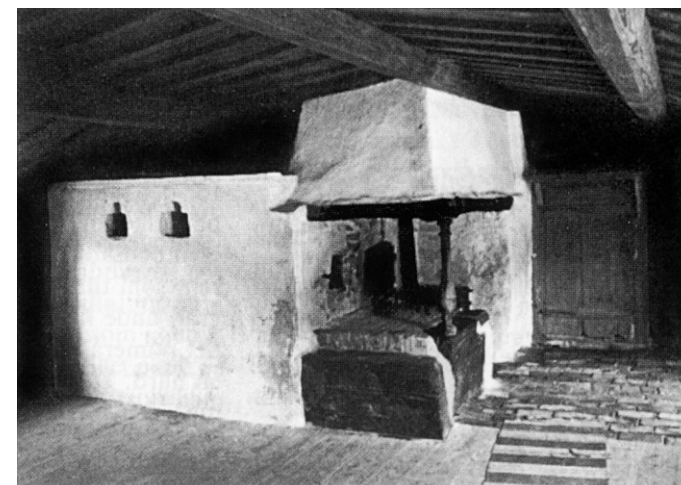
Sättugnen var en kapitalvara, som kostade ungefär lika mycket som en unghäst eller en kviga. För-mögnare bönder köpte ofta upp och hyrde ut ugnar som en slags kapitalplacering. Först på 1760- och 70-talen tycks sättugnarna bli mer allmänt förekommande. I och med att sättugnen gjorde "stugan" rökfri började man

visa ett större intresse för målade möbler och inredning. Möbler möter oss mycket sparsamt i bouppteckningarna, vilket kan tyckas anmärkningsvärt. Så efterlämnade t.ex. Gunnela Trulsdotter bara tre kistor och ett furuskåp. Det beror sannolikt dels på att inredningen var fast, dels

att den utgjordes av mycket enkla möbler, som inte ansågs ha något värde.

Möbleringen på Ballingstorp har

säkert knutit an till det traditionella möbleringssystemet i bygden. På väggarna i "stugans" nordvästra hörn syns märken efter ett skåp. Här har också bord och väggfasta bänkar haft sin plats. Bänkarna har med all sannolikhet också utnyttjats som sängplatser av husets barn och tjänstefolk. Diagonalt mot spiskomplexet stod troligen husbondfolkets säng. I spismuren finns två smakfullt murade nischer, där man troligen placerat tranlampor för belysningen. Det förhöjda innertaket — ett s.k. fyrdingstak — ger "stugan" rymd. Ytterväggarna är inklädda med hyvlade bräder medan gavelväggarna är bevarade i ursprungligt skick.

Interiör av "stugan". Foto: Magnus Lindhagen 1985.

En s.k. stackarebjälke, som gick från yttervägg till yttervägg vid eldstaden, togs bort i samband med att man rev den sekundära väggen mellan kök

15

och ”stuga”. Till denna bjälke, men inte längre, fick tiggare eller okända komma fram. De som befann sig på andra sidan bjälken åtnjöt ett starkare juridiskt skydd.

Kammaren

Rummet innanför förstugan kallades kammaren. Vid en istandsättning 1983 påträffades en vacker schablonmålning under många lager av tapeter. Den kopierades och målades upp. En sagesman, som väl känner till förhållandena på gården under tiden 1925—1942, berättar: — ”I kammaren som var finrum fanns byrå, pigtittare, stoppade stolar och soffa, spegelbyrå, en fin fotogenlampa, småbord, dukar överallt, en gåramålning över Ballingstorp, hörnhyllor med prydnadssaker, släktbibel mm.” Liksom i senare tid torde kammarens ursprungliga funktion ha varit finrum.

”Huset”

Härbergshusets bottenvåning var genom en vägg delad i två rum — den mindre kistekammaren i norr och ”huset” i söder. Om denna vägg funnits från början är okänt. Den tidigare nämnda sagesmannen berättar: ”I kistekammaren fanns sex kistor. I en förvarades det grova, hembakade brödet i grova lakan av skättefall (sämre lintyg). I de andra kistorna förvarades bl.a hemvävda dukar och andra linnevaror samt täcken och sängkläder för att inte tala om hemvävda ’dynevar’. I ’huset’ fanns ett stort klädska för finkläderna, ett gammalt hörnska för

smådukar och diverse, en handmangel, sängar, symaskin samt stora slagbord, som användes vid ’gille’.”

Loftet

Loftet i härbergshuset användes som magasin för spannmål. Den förvarades i särskilda fack. För att inte säden skulle ”bränna” måste man ned jämna mellanrum ”kasta” den med hjälp av träskyfflar. Till loftet kom man via den branta trappan från förstugan. Från loftet kan man se att innertaket i ryggsstugan är täckt med ett tjockt lager av grästorv som isolering.

Källaren

Från gårdsplanen kommer man ned i den frostfria källaren. Där förvarades sylt och saft, potatis och grönsaker. I taket hängde särskilt konstruerade dubbla, smörspannar.

Spis- och pigkammaren

I spiskammaren fanns ett stort träkar för det salta fläsket. Där hade man också hyllor för större grytor, väffeljärn och köksredskap. I spiskammaren, som tillsammans med den angränsande kammaren en gång ingick i det numera rivna härbergshuset, finns en härd. Denna har haft förbindelse med skorstensstocken. Motsvarande anordning finns också i Sporrakulla, där den ursprungligen ingått i undantagsfolkets stuga. Så torde också ha varit fallet i Ballingstorp. Den nuvarande väggen mellan pig- och spiskammaren är sekundär. Ursprungligen har den av allt att döma stått på andra

Logen och stallets södra gavel från sydväst. Foto: Iwar Andersson 1944. ATA

sidan härden. I den lilla kammaren intill köket bodde gårdens piga. På senare år hade man dock ingen.

Ladugården

Den del av stallbyggnaden, som är knuttimrad, är sannolikt äldre än övriga delar i skiftesverk. Åldern är oviss, men troligtvis är det äldsta partiet ungefär samtida med boningslängan. Vid sidan av den lilla porten finns ett mindre utrymme, som i sen tid fungerat som hönshus. Det skall enligt traditionen ha fungerat som drängkammare ända fram till sekelskiftet. Detta bestyrks av det faktum att ytterväggarna på just detta parti varit putsade för värmens skull. Den enda värmekällan var den värme, som djuren i stallet alstrade. Angränsande utrymme kallades för hackelselogen.

Här gjorde man hackelse som foder till hästarna och hit slängde man från loftet ned höet till hästarna, som utfordrades härifrån. Stallet har fyra spiltor. Taket höjdes ett par skift av Nils Åkesson när han tog över gården. I kostallet finns det tio bås för kor och ungnöt och dessutom en kalvkätte. Vid södra gaveln ligger en senare tillbyggd del, den s.k lilla höladan.

Logen

Enligt traditionen skall logen ha flyttats till Ballingstorp omkring 1884 och ersatte då en äldre byggnad på ungefär samma plats. På logen tröskade man säden. Det skedde på höstarna med hjälp av slaga eller pleijel. På den stora logen fanns en stifttröska, som drevs med hästvandring ute på gården. På den lilla logen fanns olika typer av vagnar uppställda.

”Brygghuset”

Byggnaden i öster är uppförd i olika etapper. Äldst är södra delen, som inrymmer sters (kök) med öppen spis, stuga med sättugn samt kammare och förstuga. Den lilla kammaren har i sen tid fungerat som drängkammare.

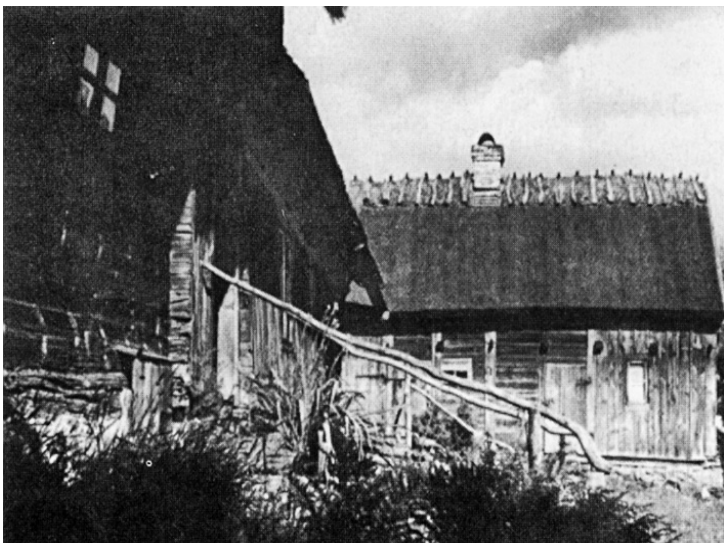
Den siste drängen hette Oskar Persson, som var anställd i många år, tills lantbruket arrenderades ut 1942. Bostadsdelen har varit reveterad, vilket framgår av de i väggen inslagna små pluggarna, som skulle hålla putsen på plats. Vissa förändringar gjordes 1928. Då togs bakugnen bort

och istället murade man in en järngryta. Vid samma tillfälle tog man upp en ny dörr i sterset. Till källaren kommer man idag genom en dörr på södra gaveln. Tidigare kunde man komma ned i källaren genom en trappa inne i huset. Denna nedgång är nu igenmurad. I källaren förvarades rotfrukter och poratis. I den norra och yngre delen av längan hade man höns och grisar.

I ganska sen tid har denna byggnad fått benämningen ”brygghuset”, vilket inte

är särskilt adekvat med tanke på vad den använts till. Sannolikt har bostadsdelen i denna långa ursprungligen använts av undantagsfolket. Den som sist bodde här på undantag var Per Nilssons svärfar Niklas Truedsson (1819—1912).

Enligt traditionen skall det i vinkeln

Brygghuset” från väster. I förgrunden skymtar mangårdsbyggnaden. Foto: Carl-Filip Mannerstråle 1964. ATA.

mellan det s.k brygghuset och logen ha funnits ett gårdsbränneri, som i det närmaste helt slutit gårdsrummet. Det fanns dock en smal gång mellan ”brygghuset” och bränneriet. Gången lär inte ha varit mer än 70—80 cm bred och därmed så pass trång ”att man ej kunde gå i bredd med mangelkorgen då man skulle skölja tvätten i brunnen”. Byggnaden lär ha rivits omkring år 1900. Att det funnits ett bränneri på gården bekräftar bouppteckningen efter Per

Larsson år 1762. Den redovisar bl a en dyrbar brännvinspanna. Den färdiga produkten levererades till gårdarna i Ballingstorp och Gummastorp.

Övriga gårdar i byn

Under medeltiden och åtminstone fram till tiden omkring 1600 förefaller Ballingstorp ha varit en ensamgård, som under 1600-talet delades. Ytterligare en gård möter vi i en s.k katekismilängd från 1726. Den brukades då av en man som hette Truit Helbeck. Av denna gård återstår i dag endast en boningslänga, som sannolikt är från denna tid. Den är uppförd i knuttimring och skiftesverk samt delvis putsad och avfärgad med gul kalkfärg. Taket är täckt med vass. Både exteriören och interiören är mycket väl bevarade. Grunderna efter

de i sen tid rivna ekonomibyggnaderna (brygghus, häst- och kostall) är väl synliga. Gården ägs numera av Skånes Hembygdsförbund.

Var den tredje gården legat är inte helt klart. Den skånska rekognosceringskartan från 1818 visar en gårdsbildning ostnordost om Ballingstorpsgården. Skifteskartan från 1883, som måste anses vara mycket tillförlitlig, återger flera byggnadskroppar nordost om den kringbyggda anläggningen. Berättelser om, att det tidigare funnits en brunn i nuvarande trädgården norr om ”brygghuset” tyder på att det sannolikt legat en gård här. Troligen revs eller flyttades byggnaderna till denna gård omkring 1860 i samband med att gården förlades ca 300 meter norrut.

Granngården från söder. Foto: Magnus Lindhagen 1983.

”Bihaven” framför den västra gården i Ballingstorp, av vilken nu endast boningslängan finns kvar. T.v. Per Olsson, som brukade de båda gårdarna åren 1883-84. T.H. sonen Johannes Persson som övertog den västra gården och drev jordbruket där fram till början av 1930-talet. I mitten Per Olssons dotterson, Ture Klas Nilsson, som växte upp på Ballingstorp. — Foto från 1920-talet.

Det har tidigare funnits en gammal malttorka i Ballingstorp. Det är den byggnad som på skifteskartan redovisas ca 100 meter väster om gården. Enligt uppgift körde man till Torsebro och fick malt.

En primitiv smedja låg tidigare på behörigt avstånd från byggnaderna vid den s.k. Linnekullen öster om gårdarna. Man kan än idag se resterna efter smedjan, som sist användes av Johannes Persson (1879-1963) i granngården.

Näringar

Åkrarna var bördiga men oerhört stenbemängda. Det berättas, att det var så stenigt att man var tvungen att köra med årder på det ena och 20

plöja på det andra hållet för att kunna bereda jorden. Otaliga odlingsrösen i omgivningarna vittnar om detta jordbruk, som sannolikt har bedrivits på ett mycket ålderdomligt sätt.

Boskapsskötseln var ett mycket viktigt komplement till jordbruket. Redan i samband med jordrevningen 1671 omtalas att ekskogen födde fem ollonsvin. Ängsmarkerna vid sjön som översvämmades i samband med vårfloden gav bra bete åt kreaturen och höskörd.

Fisket var mycket givande innan kraftverket byggdes. Man fick bl.a. braxen, sutare, abborre och gädda. Ål ljustrades nattetid från båt i skenet av brinnande torrvedsbloss.

Byordning för Ballingstorp och Gummastorp år 1724

Byordningen var en överenskommelse mellan bönderna i en eller flera byar. Den skulle framför allt reglera samarbetet på åker och äng men kunde också innehålla bestämmelser om exempelvis brandskydd (§10, sotning). För att byordningen skulle få rättslig verkan skrevs den ofta in i domboken (”hwilka till approbation understäles wälborne Herr Assessoren och loflige Tingzrättens skiärskådande”). Genom särskilda mönsterbyordningar sökte staten att ge byordningarna en större spridning och mer enhetlig utformning. Den första utfärdades 1742. Nedan återges en av Östra Göinge häradsrätt den 4 mars 1724 på lagtinget i Broby stadfäst byordning.

Anno 1724 den 24 Januarij woro wij undertecknade Naboar (grannar) utj Balingztorp och Gummastorp församlade at öfwerläggia några Puncter som till Naboernas almänna nytta och wångafred kunde synas tiänlige: hwilka till approbation (godkännande) understäles wälborne Herr Assessoren och loflige Tingzrättens skiärskådande

1. skole alla gärde warda gapluckta (stängda) till den 10 Aprill hwart och et gärde som fins olagligt skall ägaren plikta 1 öre Smt (silvermynt) för hwart ställe som fins olagligt
2. skall åldermannen (”ordförande” i byalaget) med sin ingnammare (tillsyningsman) till säia dem så snart wattnet undan siuncker skola hwar och en täppa sina watten teppe (dämma upp vattnet på våtmarkerna), för summar det någon, böte 2 öre Smt för hwart ställe som fins olagligt.
3. När swår fodertid är om wåren at man tränges till at beta sina ökar (kreatur) i wången, skall war och en hafwe wackt eller tiuder på dem så at de ingen skada giöre skall åldermannen och ingnammaren till se at hwar och en ök som fins utan häfft (inte är tjudrad) skall ägaren plickta 4:ra öre Smt förstangång och sedan dubelt.
4. skola alla gärde wara fredtepte (stängda) till BoelsMässodagen (Botolfsdagen 17 juni), eller skall ägaren plickta 2 öre Smt för hart (hwart) stycke olagligt gärde.
5. När såssom åängarna afhöstade äre skall ingen drista sig till att släppa något på grosken (återväxten efter slåttern) för än alla grannarna äro der om sams dock war effter sin lot släpper någon något öfwer sin lot plickta för hwart Creatur litet eller stort 16 öre Smt första gång och sedan dubelt, och skola åängar wara afhöstade (slagna) den 2 Julij om det är hösta wår.
6. Om tiudrande i wången uppå grosken skolandes ingen få lof al tiudra mer än et par ök på hwar half gård, så skall war och en tiudra på sina egna ångar med start (starkt, kraftigt) tiuder så ingen skada sker utj wången men om något slipper löst och giör skada skall ägaren betala skadan och sedan plickta efter 3:die puncten.

7. Jngen må upgifwa wången på den andra för än de blifwa sams derom, för än 14 dagar för Micaelis dag (29 september) om det är torår. Men om det är wår skal wåntas till Micaeli dag bryter någon här emot plickte 2 öre Smt för hwart Creatur och sedan dubelt.

8. skall ållemannen till säia sina grannar at hafwa mäd Suinen, att the alla äre ringade (tillse att svinen har ring i trynet), när wången skall upgifwas försummar det någon plickte 1 öre för hwart stycke första gången och sedan dubelt.

9. Jngen må kiöra öfwer andras åker med harv eller år (årder) sedan säden är upluppen (uppväxt) gör det någon plickte 4:ra öre Smt hwar gång licka så om någon någon wag öfwer andras äng när där år upblötat plickte 1 öre för hwart iull (hjul) hwar gång.

10. skall ållemannen till saia sina grannar hwar månat at de sopa sina skorstena hwilket åldermannen noga bör effterse försummar det någon plickta 4:ra öre Smt hwar gång.

11. När någon bryter emot desse före skrefne puncter och ållemannen med sin ing-nämre kommer at utpanta böterna skall ingen husbonde eller hans huus folck bruka några ohöfliga ord eller trugande och hotande gör det någon plickta 16 öre Smt hwar gång.

12. Om ållemannen icke will efter fölia dessa före skrefne puncter och wet taga denne böter till grannelaget skolandes han plickta En daler Smt hwar gång
Hwilket wij med våra namn och wanliga Bomärke under skrifwa

Pär Bengtsson
i Balingztorp

Lars Eilersson
i Gummastorp

Truet Pärsson
i Balingztorp

Pär Nilsson
i Gummestorp

Niclas Åkasson
i Balingztorp

Niels Albrektsson
i Balingztorp

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Landsarkivet, Lund

Kviinge kyrkoarkiv
Husförhörslängder
Födelse-, vigsel- och dödeböcker
Skattläggningshandlingar

Lunds domkapitel
Katekismilängder

Skånska generalguvernementet
Jordrevningsprotokoll 1671

Kristianstads läns landskontor
Mantalslängder

Östra Göinge häradsrätt
Bouppteckningar

Ovesholms godsarkiv
Handlingar efter riksrådet Ebbe Ulfeldt

Riksantikvarieämbetet, Stockholm
Antikvarisk- topografiska arkivet (ATA)
Fotografier

Folklivsarkivet, Lund
Bildarkivet

Länsmuseet i Kristianstad
Uppmätningar och diverse handlingar

Lantmäterikontoret, Kristianstad
Skifteshandlingar

Riksarkivet, Köpenhamn
Mantalsregister, Helsingborgs län 1584

Krigsarkivet, Stockholm
Skånska rekognosceringskartan 1818

Araslövs godsarkiv
Uppbördsbok 1833—34

Privat ägo
Arrendekontrakt 1860

Blomqvist, Ragnar. Lunds historia. Medeltiden. Lund 1951.

Bringéus, N-A. Den skånska ryggåsstugan. Opublicerat arbete. Folklivsarkivet, Lund.

Elfström, Gunnar. Sporrakulla. En gammal Göingegård. Göinge hembygdsförenings årsbok 1976.

Gillberg, Johan Lorents. Historisk, Oeconomisk och Geographisk Beskrifning öfver Christianstads län uti Hertigdömet Skåne. Lund 1767.

Johnsson, Per. Balingstorp Skånes äldsta gård? Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1945.

Olsson, Harald. Hagstadsstugan från Norra Rörum. Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1942.

Olsson, Harald. Mangårdsbyggnadens planlösning i den skånska högloftsstugan. Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1946.

Sandblad, Nils Gösta. Skånsk senmedeltid och renässans. 2. Skånsk stadsplane-konst och stadsarkitektur intill 1658. Lund 1949.

Wallin, Curt. Tommarps urkundsbok 1085—1600. III 1450—1535. Tomelilla 1982.

Intervjuer med

Olga och Yngve Holmgren, Hörröds gård, Norra Strö

Bernhard Karlsson, Boabacka

Malte Nilsson, Heragården

Thore Nilsson, Hanaskog

Inga och Johan Svensson, Stockatorpet

Thure Svensson, Hanaskog

Ett särskilt tack riktas till intendent Yngve Holmgren, som sammanställt uppgifter om gårdens brukare med hjälp av husförhørs-, katekismi- och mantalslängder samt födelse-, vigsel- och dödeböcker.

Ballingstorpsgården — ett byggnadsminne

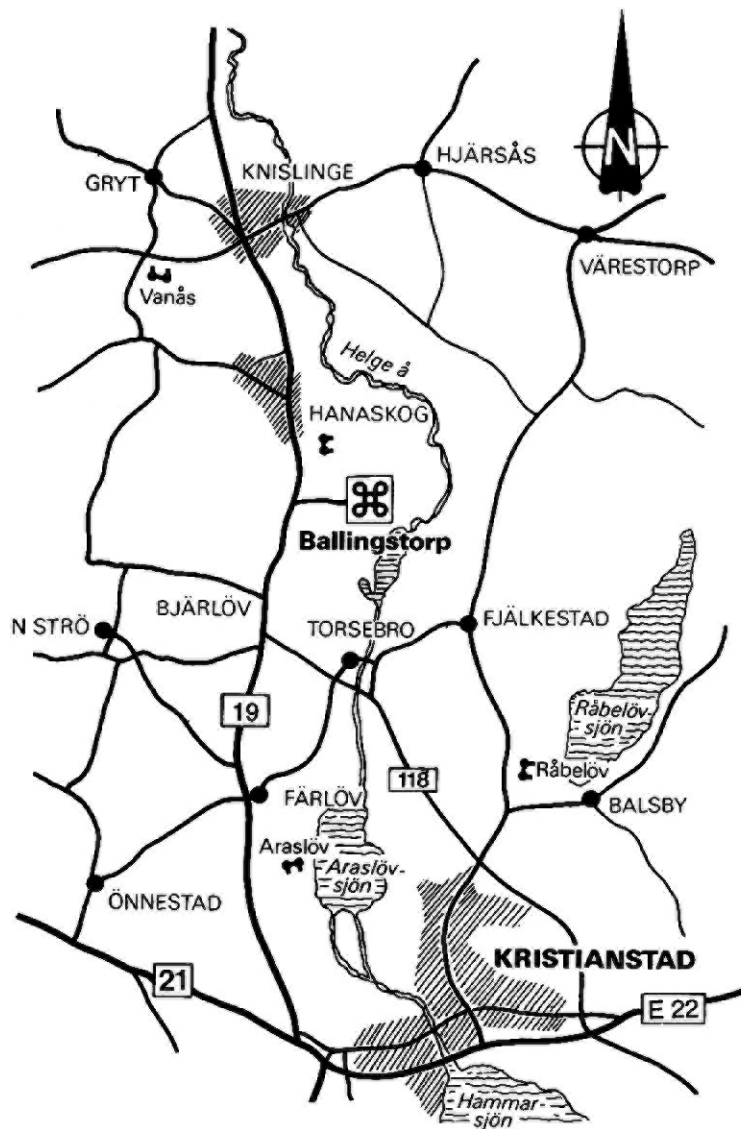
En byggnadsminnesförklaring är det starkaste skydd man kan ge en kulturhistoriskt värdefull byggnad i enskild ägo, som för att citera 1988 års kulturminneslag ”är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde”.

Byggnaderna på fastigheten Ballingstorp 1:9 med tillhörande gårdsplan och trädgård förklarades för byggnadsminne den 16.9 1964.

Skyddsföreskrifterna anger att byggnaderna inte får flyttas eller rivas, inte heller förändras ut- eller invändigt utan tillstånd. Någon väsentlig förändring får inte ske av trädgården eller på gårdsplanen.

Beslut om ärenden som rör byggnadsminnesförklaring meddelas av länsstyrelsen, som också är tillsynsmyndighet.

Layout och omslag: Arno Schmucker
Redaktör: Ingrid Meijer-Klarin. länsstyrelsen
Tryck: Tollarpstryck AB, Tollarp 1997

Utgiven av
SKÅNES HEMBYGDSFÖRBUND

Omslagsbilden. Foto: Erik Karlsson 1984

BALLINGSTORPS GÅRDEN

